

Violența împotriva copiilor cu handicap: legislație, politici și programe în Uniunea Europeană

Rezumat

Articolul 24 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene garantează tuturor copiilor din Uniunea Europeană (UE) un drept general la protecție, care include dreptul de a-și exprima în mod liber opinia, dreptul de a avea o relație cu părinții lor și dreptul ca interesul lor superior să fie considerat primordial în toate acțiunile care îi privesc. Articolul 3 garantează tuturor persoanelor din UE respectarea integrității lor fizice și psihice, iar articolul 26 recunoaște dreptul persoanelor cu handicap de a beneficia de măsuri care să le asigure integrarea și participarea la viața comunității.

Copiii cu handicap se confruntă cu obstacole considerabile în ceea ce privește respectarea drepturilor lor fundamentale. Ei sunt adesea excluși din societate și uneori trăiesc în instituții sau alte centre, departe de familiile lor. Copiii cu handicap sunt privați de accesul la servicii de bază, cum ar fi asistența medicală și educația, și sunt afectați de stigmatizare și discriminare, precum și de violență sexuală, fizică și psihologică.

Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA) a efectuat cercetări privind violența împotriva copiilor cu handicap, concentrându-se pe amploarea, formele, cauzele și contextul acestui tip de violență. Rezumatul de față prezintă principalele constatări ale cercetării, publicate integral în raportul intitulat *Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU* (Violența împotriva copiilor cu handicap: legislație, politici și programe în Uniunea Europeană) (a se vedea secțiunea „Informații suplimentare”).

Violența împotriva copiilor cu handicap: o problemă legată de drepturile fundamentale

Cadrele juridice și ale politicilor existente la nivel european și internațional recunosc faptul că problema

Colectarea datelor și acoperirea

Pentru realizarea studiului, FRA a derulat activități de cercetare documentară în toate cele 28 de state membre ale UE, examinând prevederile juridice și în materie de politici care vizează combaterea violenței împotriva copiilor cu handicap, precum și măsurile naționale de prevenire și de protecție împotriva acestui tip de violență.

În plus, au fost susținute interviuri individuale, bazate pe chestionare semistructurate, cu părțile interesate din cadrul unor organisme desemnate circumscrise cadrelor naționale de punere în aplicare a Convenției Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap (CDPH). Interviurile au avut loc în 13 state membre ale UE: Austria, Bulgaria,

Croația, Republica Cehă, Danemarca, Italia, Lituania, Țările de Jos, Polonia, Portugalia, Slovenia, Suedia și Regatul Unit.

Printre părțile interesate intervievate se numără autorități publice, profesioniști din domeniul sănătății, cadre didactice și furnizori de servicii destinate copiilor cu handicap, organizații ale societății civile, inclusiv organizații care reprezintă persoanele cu handicap, organizații ale părinților, organizații de sprijinire a victimelor, ONG-uri care activează în domeniul drepturilor copilului și diferite organisme din domeniul drepturilor omului, de exemplu instituții naționale de apărare a drepturilor omului și avocați ai poporului.

violenței împotriva copiilor cu handicap necesită o atenție deosebită din partea factorilor de decizie și a practicienilor în domeniu. Convenția cu privire la drepturile copilului (CDC) a Organizației Națiunilor Unite (ONU) și Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu handicap (CDPH) sunt esențiale în garantarea protecției copiilor cu handicap împotriva violenței; prima se referă în mod specific la copii, iar cealaltă la modul de viață cu un handicap. Toate statele membre ale UE au ratificat CDC, iar în septembrie 2015 CDPH fusese ratificată de 25 de state membre. În 2010, și Uniunea Europeană a aderat la CDPH, ceea ce înseamnă că această convenție face în prezent parte integrantă din ordinea juridică a UE și că toate practicile și actele legislative ale Uniunii trebuie să se conformeze cerințelor ei.

Organismele de monitorizare a tratatelor care au fost instituite pentru cele două convenții ale ONU au detaliat aspectul violenței împotriva copiilor cu handicap în mai multe Comentarii generale și Observații finale la rapoartele statelor părți. La rândul lor, statele membre au recunoscut nevoia de protecție a copiilor cu handicap în diferite moduri, de exemplu în contextul incriminării violenței sau al definirii politicilor naționale de combatere a acesteia. În recentele sale Observații finale adresate Uniunii Europene, Comitetul pentru CDPH recomandă ca UE să adopte măsurile necesare pentru a integra problematica handicapului în toate legile, politicile și strategiile de combatere a violenței, a abuzurilor și a exploatării.

Violența împotriva copiilor cu handicap este greu de dovedit, deoarece acești copii sunt în mare parte inexistenți în statisticile oficiale. Există puține estimări de încredere ale numărului copiilor cu handicap, din cauza definițiilor multiple și învechite ale conceptului de „handicap”, a lipsei de metode fiabile de culegere a datelor privind existența unui handicap, mai ales în rândul copiilor, precum și din cauză că metodologia culegerii datelor privind prevalența dizabilității diferă de la o țară la alta. În Raportul mondial privind dizabilitatea, publicat în 2011, care citează un studiu din 2004 intitulat „Povara globală a bolii”, se estimează că prevalența medie la nivel mondial a dizabilităților moderate și grave în rândul copiilor cu vârste între 0 și 14 ani este de 5,1 %. Acest procent corespunde unui număr de aproximativ 93 de milioane de copii din întreaga lume. Nu există nicio sursă unificată care să furnizeze date privind copiii cu handicap din UE.

Deși există la fel de puține date referitoare la amploarea violenței împotriva copiilor cu handicap, respondenții din cadrul cercetării FRA au indicat o prevalență ridicată a abuzurilor împotriva acestor copii. UNICEF estimează că, în comparație cu ceilalți copii, copiii cu handicap sunt de trei până la patru ori mai susceptibili să se confrunte cu violență fizică și sexuală, precum și cu forme de neglijare.

„Copiii cu handicap ne apar a fi foarte vulnerabili, mult mai vulnerabili decât toți ceilalți copii.” (Reprezentant al unui ONG activ în domeniul drepturilor copilului, Țările de Jos)

„Acestea sunt lucruri care chiar li se întâmplă. Este [...] foarte grav. Și, în mod evident, cazurile care sunt rezolvate reprezintă doar o fracțiune din numărul real [...]. Este o problemă mult mai răspândită decât ne imaginăm.” (Psiholog clinician, Republica Cehă)

Copiii cu handicap pot cădea victimă violenței în varii contexte, inclusiv la școală, acasă sau în instituțiile de profil. Spre deosebire de adulți, toți copiii se găsesc într-o situație de vulnerabilitate, având în vedere stadiul lor de dezvoltare, capacitatea lor juridică limitată și relația de dependență față de părinți sau de alte persoane care îi au în grijă. Această situație este amplificată atunci când copilul suferă de o deficiență. Copiii cu handicap se confruntă cu rate mai ridicate de violență, precum și cu forme specifice de violență, diferite de cele cu care se confruntă copiii fără handicap. Printre acestea se numără violența motivată de prejudecățile față de persoanele cu handicap, imobilizarea corporală, abuzurile sexuale în timpul igienei zilnice, violența în cursul tratamentului, precum și administrarea de medicamente în exces. Cercetările arată că copiii cu handicap sunt deosebit de vulnerabili în fața abuzurilor psihologice, sexuale și fizice, care pot avea un efect devastator asupra vieții lor.

„Copiii cu handicap se numără printre cei mai marginalizați și mai stigmatizați copii și se poate spune că riscul de violență în cazul lor este semnificativ mai mare tocmai pentru că sunt ignorați de societate și există o mentalitate tradițională negativă în ceea ce îi privește.” (Reprezentant al unei autorități publice, Bulgaria)

Izolarea socială și stigmatizarea, precum și situația lor specială și gradul mai mare de dependență – acasă, în centrele de îngrijire și în instituțiile de profil – cresc riscul de violență asupra copiilor cu handicap dintr-o varietate de motive. Din cauza deficiențelor, copiii apar adesea ca fiind „victime ușoare”, deoarece fie le lipsește capacitatea de a se proteja, fie întâmpină obstacole care nu le permit să denunțe actele de violență, fie plângerile lor nu sunt luate în serios. Sexul, apartenența la o anumită etnie, condiția de migrant sau statutul socioeconomic pot adăuga niveluri suplimentare de risc. Impactul acestor factori, care măresc riscul de violență, se amplifică dacă serviciile de protecție a copilului nu răspund în mod adecvat la nevoile specifice ale copiilor cu handicap, fie din cauza lipsei de accesibilitate, fie a deficitului de specialiști instruiți.

„Potrivit estimărilor noastre, [...] dacă ești un băiat de culoare, te încadrezi la «nevoi educaționale speciale» și provii dintr-un mediu cu venituri modeste, probabilitatea să fii eliminat din școală este de 168 de ori mai mare decât pentru o fată fără «nevoi educaționale speciale» dintr-o zonă mai prosperă.” (Respondent din cadrul unui organism național de protecție a drepturilor omului, Regatul Unit)

Copiii cu handicap sunt adesea excluși din sfera serviciilor de protecție a copilului sau a inițiativelor care oferă îngrijire victimelor copii care nu suferă de un handicap. Acest lucru mărește probabilitatea să fie trecuți cu vederea de către serviciile generale de protecție a copilului și de serviciile specifice destinate persoanelor cu handicap. În plus, sarcina furnizării de servicii copiilor cu handicap revine adesea mai multor organizații sau autorități diferite, care nu își coordonează eforturile în mod corespunzător.

„De exemplu, se poate întâmpla ca trei organisme să acționeze în paralel, fără a crea o rețea care să facă schimb de informații, fără a dezbate cazurile între ele și fără a-și coordona acțiunile pe anumite segmente. Ele ar fi mult mai eficiente dacă ar fi în legătură și ar lucra în rețea, dacă ar face schimb de informații.” (Respondent din cadrul unui organism național de protecție a drepturilor omului, Croația)

Adesea, sistemele de protecție a copilului, mecanismele de sesizare și serviciile de sprijinire a victimelor nu iau în considerare nevoile copiilor cu handicap, punând obstacole suplimentare în calea celor care solicită sprijin, încearcă să denunțe abuzurile sau doresc să obțină măsuri reparatorii. În documentul său de reflecție *Coordination and cooperation in integrated child protection systems* (Coordonarea și cooperarea în sistemele integrate de protecție a copilului), Comisia Europeană a subliniat necesitatea ca sistemele naționale de protecție a copilului să fie accesibile copiilor aflați în situații vulnerabile, inclusiv copiilor cu handicap.

Principalele constatări și recomandări bazate pe dovezi

Pe baza cercetării întreprinse, FRA consideră că factorii de decizie și părțile interesate relevante ar trebui să își concentreze eforturile în vederea combaterii violenței împotriva copiilor cu handicap și să îi protejeze efectiv de abuzuri și de excluziune pe întreg teritoriul UE, urmând domeniile de acțiune prezentate în continuare.

Instituirea unor sisteme de protecție a copiilor mai favorabile incluziunii

Măsurile de prevenire și combatere a violenței împotriva copiilor cu handicap sunt mai eficiente atunci când au caracter holistic și transversal. Rezultatele cercetării FRA indică faptul că trebuie depuse eforturi pentru a implica și viza toți actorii care joacă un rol în viața unui copil, de la familie și comunitate până la specialiști, instituții și publicul larg.

Riscul de violență crește atunci când handicapului i se adaugă alți factori – cum ar fi sexul copilului, mediul său socioeconomic, apartenența etnică sau proveniența dintr-o familie de migranți. De aceea, este important să se recunoască existența mai multor niveluri de risc, să se ia măsuri preventive și să se instituie servicii și măsuri care să asigure un sprijin pluridimensional. Numeroși respondenți au subliniat faptul că sistemele de intervenție timpurie sunt adesea inadecvate în cazul copiilor cu handicap, nereușind să identifice rapid situațiile de risc și să reacționeze prompt.

Serviciile de protecție a copilului joacă un rol esențial în garantarea faptului că nevoile multiple ale copiilor cu handicap sunt abordate în mod corespunzător. Totuși, uneori aceste servicii nu reușesc să răspundă nevoilor specifice ale copiilor cu handicap și sunt adesea inaccesibile, atât în sensul accesibilității fizice, cât și al lipsei de personal cu calificările sau pregătirea necesare.

Serviciile și măsurile cu caracter general destinate copiilor sau adulților cu handicap tind să treacă cu vederea nevoile specifice de sprijin ale copiilor cu handicap, precum și obstacolele cu care se confruntă, ceea ce le poate bloca accesul la servicii.

Statele membre au adoptat diferite abordări politice în vederea combaterii violenței împotriva copiilor cu handicap. Unele introduc măsurile de protejare a copiilor cu handicap în cadrul politicilor de protecție a copilului, iar altele, în politicile privind drepturile persoanelor cu handicap. Alte state au elaborat politici specifice de combatere a violenței împotriva tuturor copiilor, la școală sau acasă. Deși aceste politici generale recunosc riscul sporit de violență care planează asupra copiilor cu handicap, adesea ele nu reușesc să stabilească măsuri concrete. Majoritatea respondenților au afirmat că politicile ar trebui să aibă un scop holistic și să vizeze toți copiii, inclusiv pe cei cu handicap, evitând așadar instituirea de instrumente separate adresate diferitelor categorii de copii (pentru o analiză aprofundată, a se vedea secțiunile 2.2, 3.1, 3.3 și 4.6 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE ar trebui să combată violența împotriva copiilor cu handicap printr-o abordare integrată. Politicile generale care vizează copiii sau persoanele cu handicap ar trebui să recunoască riscul sporit de violență la care sunt expuși copiii cu handicap și să stabilească măsuri concrete și specializate, precum și servicii de sprijin accesibile. O astfel de abordare integrată contribuie la garantarea faptului că protecția copiilor cu handicap este parte a sistemului național de protecție a copilului și că toate măsurile și serviciile de sprijin destinate copiilor care sunt victime ale violenței țin seama de vârsta, sexul și deficiențele acestora.

Serviciile de protecție a copilului ar trebui să ofere sprijin complet copiilor cu handicap și familiilor acestora. De asemenea, ar trebui să ia în considerare și alte caracteristici care ar putea spori vulnerabilitatea copiilor la violență, cum ar fi sexul, apartenența etnică și mediul socioeconomic. Programele de prevenire ar putea îmbrăca forma unor programe de intervenție timpurie, a unor măsuri de sensibilizare a populației, a unor cursuri de conduită parentală responsabilă și sprijin familial, precum și a unor programe de degrevare pentru familii.

Statele membre ale UE ar trebui să se asigure că autoritățile publice monitorizează situația copiilor cu handicap, în special în ceea ce privește violența. După caz, în acest demers ar trebui implicate mecanismele independente de monitorizare instituite în temeiul articolului 33 alineatul (2) din CDPH, precum și instituțiile naționale de apărare a drepturilor omului.

Consolidarea cadrelor juridice și de politici de protecție a copiilor cu handicap

Respondenții au identificat o serie de obstacole în calea combaterii violenței împotriva copiilor și a garantării unei instrumentări eficiente a infracțiunilor comise împotriva lor. Printre acestea se numără dificultățile de a considera copiii cu handicap drept martori de încredere în instanță, lipsa de specialiști formați, lipsa de mecanisme de depunere a plângerilor care

să fie accesibile și adecvate vârstei, precum și numărul redus al denunțurilor.

Cercetarea FRA arată că majoritatea statelor membre ale UE consideră handicapul și vârsta drept circumstanțe agravante în cazul infracțiunilor violente. La nivelul UE, mai multe directive protejează copiii cu handicap împotriva violenței. Directiva 2011/93/UE privind combaterea abuzului sexual asupra copiilor, a exploatării sexuale a copiilor și a pornografiei infantile și Directiva 2012/29/UE de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității (Directiva privind drepturile victimelor) își propun un anumit nivel de armonizare a dispozițiilor de drept penal, inclusiv în ceea ce privește sprijinul acordat victimelor copii, denunțarea infracțiunilor și urmărirea penală a infractorilor.

Doar 13 state membre ale UE conțin în codul penal dispoziții explicite privind prejudiciile pe criterii de handicap. Dintre ele, doar câteva state diferențiază infracțiunile motivate de ură de infracțiunile de bază, aplicând pedepse mai aspre pentru a sublinia gravitatea infracțiunilor motivate de prejudecăți; majoritatea definesc această motivație drept circumstanță agravantă.

Comisia Europeană a adoptat documente de politică atât privind drepturile copilului, cât și privind handicapul: O agendă a UE pentru drepturile copilului și, respectiv, Strategia europeană 2010-2020 pentru persoanele cu handicap. Ambele fac referire la drepturile copiilor cu handicap. În plus, Comisia a instituit două grupuri formate din reprezentanți ai statelor membre – unul alcătuit din experți în drepturile copilului, iar celălalt din experți în drepturile persoanelor cu handicap – în vederea cooperării și a schimbului de informații, de experiență și de bune practici. Ca parte la convenția CDPH, Uniunea Europeană are obligația de a respecta, în măsura competențelor sale, obligațiile care decurg din aceasta. În Observațiile finale la raportul inițial al UE, Comitetul pentru CDPH a recomandat în mod expres ca toate strategiile din domeniu să vizeze și să integreze drepturile băieților și fetelor cu handicap.

Parlamentul European are două intergrupuri distincte – unul care se ocupă de chestiuni privind drepturile copiilor și un altul referitor la politicile privind handicapul. Aceste structuri ar putea să acorde o atenție sporită copiilor cu handicap, în special aspectelor legate de protecția împotriva violenței, în dezbaterile și în acțiunile lor (a se vedea capitolele 1 și 2 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE ar trebui să se asigure că serviciile de sprijinire a victimelor, precum și mecanismele judiciare și extrajudiciare de reparare sunt pe deplin accesibile copiilor cu handicap care cad victimă violenței, precum și familiilor acestora. De asemenea, ele ar trebui să încurajeze semnalarea și înregistrarea incidentelor prin politici active de informare. Mecanismele reparatorii ar trebui să prevadă și existența unor facilități adaptate vârstei și deficiențelor, precum și sprijin specializat.

Statele membre ar trebui să se asigure că, la anchetarea și monitorizarea ulterioară a incidentelor semnalate de violență împotriva copiilor cu handicap – inclusiv în cadrul evaluării individuale impuse de Directiva privind drepturile victimelor –, participă personal special instruit.

Statele membre trebuie să se asigure că vârsta și handicapul sunt considerate circumstanțe agravante în contextul violenței sexuale, astfel cum prevede Directiva privind combaterea abuzului sexual asupra copiilor, a exploatării sexuale a copiilor și a pornografiei infantile. Ele ar trebui să aibă în vedere punerea handicapului pe picior de egalitate cu alte forme de prejudecată și introducerea unor pedepse mai aspre pentru infracțiunile motivate de prejudecăți, astfel cum se sugerează în publicația tematică a FRA intitulată *Equal protection for all victims of hate crime – The case of people with disabilities (Protecție egală pentru toate victimele infracțiunilor motivate de ură – Cazul persoanelor cu handicap)*.

Comisia Europeană ar trebui să analizeze posibilitatea includerii unei strategii cuprinzătoare, centrate pe drepturi, pentru copiii cu handicap în viitoarele revizuri ale Agendei UE pentru drepturile copilului și în alte politici din acest domeniu. Evaluarea la jumătatea perioadei a Strategiei europene 2010-2020 pentru persoanele cu handicap ar trebui să includă măsuri explicite de protejare, promovare și respectare a drepturilor copiilor cu handicap, cu referire specifică la prevenirea violenței.

Asigurarea coordonării și crearea unui punct focal pentru copiii cu handicap

Respondenții au insistat asupra faptului că, pentru prevenirea violenței împotriva copiilor cu handicap, este esențial să existe un cadru holistic care să reunească toate organismele implicate în protecția copilului. Un astfel de cadru ar trebui să includă organizații ale persoanelor cu handicap și organizații care reprezintă copiii cu handicap și familiile acestora. Respondenții au subliniat că această cooperare trebuie să înceapă în etapa de elaborare a strategiilor și a planurilor de acțiune, iar ulterior să se reflecte în aplicarea efectivă a politicilor, precum și în serviciile furnizate.

Serviciile destinate copiilor cu handicap sunt adesea concepute de o varietate de actori. Pentru a se evita suprapunerile sau decalajele, este esențial să existe o cooperare sistematică și coordonată. Însă respondenții au constatat că, adesea, lipsa de cooperare îngreunează furnizarea efectivă a serviciilor, că mecanismele formale de coordonare fie lipsesc, fie nu sunt puse în aplicare, iar cooperarea este îndeosebi informală și are loc în afara canalelor stabilite. Chiar și în cazul în care există mecanisme formale de coordonare, deseori acestea nu reușesc să contracareze riscurile specifice de violență la adresa copiilor cu handicap și vulnerabilitatea lor mărită față de aceasta. În general, lucrătorilor din domeniu le lipsesc competențele și cunoștințele necesare pentru a aborda în mod adecvat potențialele situații de risc și cazuri de abuz care vizează copiii cu handicap.

În plus, respondenții au constatat lipsa de proceduri unificate în rândul grupurilor profesionale – precum personalul care lucrează în cadrul poliției sau al serviciilor sociale, de sănătate și de educație – și subliniază că adeseori nu există nici măcar o înțelegere comună în privința modului de recunoaștere și abordare a abuzurilor împotriva copiilor cu handicap (a se vedea secțiunile 2.2, 2.3, 4.4 și 4.5 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE ar trebui să analizeze posibilitatea desemnării unui punct focal național pentru copiii cu handicap, potrivit propunerii formulate în Comentariul general nr. 9 al Comitetului CDC, cu scopul de a asigura o coordonare adecvată între toți actorii – atât publici, cât și privați – implicați în furnizarea de servicii și asistență copiilor cu handicap. Acest punct focal ar trebui să coopereze îndeaproape și să se coordoneze cu mecanismele naționale existente pentru punerea în aplicare a CDPH, definite la articolul 33 al acestei convenții.

Pentru a ușura munca punctelor focale naționale, statele membre ar putea să creeze, la nivel local, o rețea de mecanisme de coordonare înșărcinate cu supravegherea punerii în aplicare a politicilor și măsurilor naționale, menite să asigure răspunsuri mai bune, integrate și bazate pe colaborare în cazurile de violență și să asigure capacitățile interprofesionale adecvate pentru evaluarea situațiilor de risc. Aceste mecanisme de coordonare ar putea reuni specialiști din domeniul social, al sănătății și al învățământului, autorități judiciare, lucrători sociali, practicieni care lucrează în organizațiile de sprijinire a victimelor, precum și reprezentanți ai organizațiilor persoanelor cu handicap și ai organizațiilor copiilor cu handicap și familiilor acestora. Acest lucru ar contribui la evitarea fragmentării răspunsurilor și la ameliorarea coordonării serviciilor destinate copiilor cu handicap.

Statele membre ar trebui să aibă în vedere standardizarea procedurilor operaționale între diferitele autorități care răspund de prevenirea violenței împotriva copiilor cu handicap și de intervenția în astfel de cazuri, de exemplu prin memorandumuri de înțelegere specifice care să definească în mod clar responsabilitățile, procedurile și mecanismele de sesizare. Un alt mod eficient de promovare a cooperării ar fi organizarea de cursuri de formare obligatorii care să reunească specialiști din diverse domenii.

Schimbarea atitudinii societății, promovarea diversității și contracararea izolării

Violența împotriva copiilor cu handicap îmbracă multe forme și are loc în contexte diferite. Respondenții au identificat diverse cauze ale violenței, variind de la atitudini negative ale societății, cauzate de prejudecăți și de o lipsă de cunoaștere sau de înțelegere

a handicapului, până la atitudini individuale sau profesionale îmbibate de intoleranță față de „ceilalți”.

Potrivit respondenților, excluziunea socială și izolarea măresc riscul de violență împotriva copiilor cu handicap în diverse contexte. Ei au precizat că izolarea instituțională le limitează interacțiunea cu restul populației, îngreunând conștientizarea handicapurilor și înțelegerea lor la scară largă.

Respondenții au mai subliniat că copiii care suferă de un handicap și de alte trăsături de vulnerabilitate – din cauza sexului, a statutului socioeconomic, a condiției de migrant sau a apartenenței etnice – se confruntă cu un risc mai mare de expunere la violență (a se vedea secțiunea 3.2 și capitolul 4 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE și Uniunea Europeană în ansamblu ar trebui să realizeze campanii de conștientizare cu informații accesibile pentru a mări vizibilitatea CDPH, a promova diversitatea și a combate prejudecățile, stigmatizarea de către societate și izolarea copiilor cu handicap. Aceste campanii ar trebui să vizeze publicul general, părinții, copiii, precum și funcționarii publici și specialiștii care lucrează cu acești copii. Campaniile ar putea fi organizate de diverse instituții de la nivel național, cum ar fi ministerele de resort, organismele naționale de apărare a drepturilor omului, ONG-urile și organizațiile persoanelor cu handicap.

Promovarea măsurilor de prevenire axate pe copii și a participării copiilor

Cercetarea FRA arată că statele membre ale UE au instituit o serie de măsuri menite să combată violența împotriva copiilor cu handicap. Acestea vizează diverse grupuri, inclusiv pe cel al copiilor înșiși. Cu toate acestea, nu este întotdeauna garantată includerea copiilor cu handicap în activitățile stabilite. Respondenții au observat că, din cauza izolării, copiii cu handicap sunt adesea excluși de la activitățile formale și informale care îi învață pe copii cum să identifice riscurile și să reacționeze la violență.

Respondenții semnalează că un principal factor de risc îl constituie neînțelegerea formelor de abuz de către copiii cu handicap. Numeroși copii cu handicap pot să nu fie conștienți de faptul că un anumit comportament este inacceptabil, în special în cazul abuzurilor sexuale.

Promovarea participării copiilor și persoanelor cu handicap este unul dintre principalii piloni ai Convenției cu privire la drepturile copilului și ai Convenției privind drepturile persoanelor cu handicap. Respondenții consideră că, în pofida eforturilor depuse de organizațiile persoanelor cu handicap, de ONG-uri, de organizațiile pentru apărarea drepturilor omului și de alți actori, copiii cu handicap sunt în continuare privați de șansa de a-și exprima opiniile. Atunci când nu sunt ascultați, copiii cu handicap rămân invizibili în planificarea politicilor, iar nevoile lor nu sunt satisfăcute din cauza inaccesibilității serviciilor generale. Respondenții evidențiază importanța includerii copiilor cu handicap în activități care să promoveze participarea lor generală la toate aspectele vieții, aceasta fiind un element esențial pentru prevenirea violenței și pentru dotarea lor cu instrumente cu care să poată identifica și semnala incidentele violente (a se vedea secțiunea 2.5 și capitolele 3 și 4 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE ar trebui să întocmească, în cooperare cu actori din cadrul societății civile, programe educaționale corespunzătoare care să consolideze încrederea în sine și asertivitatea copiilor cu handicap, pentru a-i ajuta să identifice situațiile de risc și comportamentele inadecvate și să decidă cum și unde să caute consiliere și să solicite măsuri reparatorii. Aceste programe ar trebui să includă informații cu privire la relații și la sexualitate, pentru a ajuta copiii cu handicap să distingă între comportamentele sexuale adecvate și neadecvate.

Statele membre ar trebui să se asigure că programele educaționale privind violența, comportamentele agresive sau drepturile copilului în general sunt pe deplin accesibile copiilor cu handicap, indiferent de deficiențele acestora, și că țin seama de aspectele de gen și de alte caracteristici, precum apartenența etnică și/sau condiția de migrant.

În conformitate cu obligațiile care le revin în temeiul CDC și al CDPH, statele membre ar trebui să se asigure că opinia copiilor cu handicap este reprezentată, în mod direct și prin intermediul organizațiilor care îi reprezintă pe ei și pe familiile lor, în elaborarea, aplicarea și monitorizarea legislației, politicilor, serviciilor și măsurilor de combatere a violenței împotriva acestor copii. În acest scop, statele membre ale UE ar trebui să analizeze posibilitatea consolidării mecanismelor consultative existente, de exemplu prin crearea de organisme consultative din care să facă parte copii cu handicap și reprezentanți ai lor.

Furnizarea de servicii axate pe familie

Violența împotriva copiilor cu handicap se manifestă și în context familial. Respondenții au identificat, în rândul familiilor și al personalului de îngrijire a copiilor cu handicap, oboseala, epuizarea, dificultățile economice și sentimentul de a fi „abandonati” ca principali factori declanșatori ai violenței. De asemenea, ei au evidențiat insuficiența sprijinului menit să ușureze povara financiară, fizică și emoțională pe care o îndură familiile și persoanele care oferă îngrijire copiilor cu handicap și au subliniat importanța creării unor programe de reducere a stresului – de exemplu, programe de degrevare. Numeroși respondenți au subliniat faptul că îndeosebi în zonele rurale se resimte lipsa serviciilor de sprijin pentru copii cu handicap și familiile lor.

Respondenții consideră că expunerea și reacția la violență pot avea legătură cu situația personală sau familială a copilului, de exemplu riscul de sărăcie, apartenența la o familie de migranți sau la o minoritate etnică sau creșterea într-o familie monoparentală. Ei menționează adesea presiunile financiare asupra familiilor ca fiind o posibilă cauză a neglijării copiilor și un domeniu-cheie care necesită sprijin social. Respondenții au constatat că familiilor care trăiesc sub pragul sărăciei le este mai puțin cunoscută existența și posibilitatea accesului la servicii, ele având, prin urmare, mai puține șanse de a obține sprijin.

De asemenea, respondenții au remarcat că handicapul unui membru al familiei, în special al unui copil, este adesea însoțit de sentimente de rușine și de dezamăgire și poate fi considerat tabu. Acest lucru face ca membrii familiei să fie mai reticenți în a apela la servicii de sprijin care să-i ajute să facă față obosealii sau epuizării (a se vedea secțiunile 3.2, 3.3, 4.3 și 4.6 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE ar trebui să ofere serviciilor de protecție a copilului instruirea și resursele necesare pentru a preveni abandonarea acestor copii și să ajute familiile să păstreze copiii cu handicap în sânul lor, protejând în același timp interesul superior al copilului. În acest scop, serviciile de protecție a copilului ar trebui să le ofere familiilor informații specializate, orientare, consiliere, pregătire și susținere din partea persoanelor aflate în aceeași situație, precum și sprijin financiar direct și indirect în funcție de nevoile copiilor cu handicap și ale familiilor acestora. Părinților sau altor persoane care oferă îngrijire copiilor cu handicap ar trebui să li se pună la dispoziție programe de degrevare a sarcinii de îngrijire, la un cost rezonabil, cu scopul de a preveni epuizarea și, în consecință, neglijarea acestor copii.

Statele membre ar trebui să se asigure că serviciile de protecție a copilului recunosc și abordează nivelurile multiple de risc la care sunt expuși copiii cu handicap, de exemplu prin identificarea timpurie a riscului și furnizarea de servicii de sprijin complete axate pe familie. Trebuie acordată o atenție deosebită – inclusiv prin activități de comunicare desfășurate de organizațiile care reprezintă copiii și persoanele cu handicap de toate vârstele – familiilor de migranți și familiilor monoparentale, celor expuse riscului sărăciei sau aflate în alte situații de vulnerabilitate, precum și familiilor care trăiesc în zone rurale, întrucât este posibil ca acestea să nu fie conștiente că pot beneficia de sprijin.

Asigurarea unui sistem de învățământ bazat pe incluziune și a participării la toate aspectele vieții, pe picior de egalitate cu ceilalți

Respondenții indică faptul că copiii cu handicap sunt mai expuși abuzurilor în școală, atât din partea colegilor, cât și din partea profesorilor. Acest lucru reflectă lipsa de mecanisme adecvate care să asigure incluziunea în instituțiile de învățământ clasice, pregătirea necorespunzătoare a cadrelor didactice și absența unor mecanisme solide de prevenire. Respondenții au semnalat existența unei agresivități răspândite la adresa copiilor cu handicap, precum și a altor forme de violență, mai puțin vizibile, cum sunt excluderea și izolarea. Cercetarea arată că statele membre pun în aplicare diverse instrumente de combatere a comportamentelor agresive în școală, dar și că acestea ar putea să se axeze mai mult pe copiii cu handicap.

Articolul 24 din CDPH reflectă un angajament clar din partea statelor părți în direcția asigurării unui sistem de educație bazat pe incluziune pentru copiii cu handicap și obligă aceste state să furnizeze sprijinul necesar pentru a facilita participarea lor deplină și în condiții de egalitate la procesul educativ. Numeroși respondenți au semnalat însă dificultăți în realizarea acestui deziderat al educației bazate pe incluziune și au susținut că asigurarea unui mediu sigur pentru toți copiii, inclusiv pentru cei cu handicap, în școlile clasice necesită un sprijin adecvat pentru a le permite participarea reală, nu doar integrarea lor (a se vedea secțiunile 3.3, 4.2 și 4.4 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE ar trebui să se asigure că școlile oferă un mediu sigur și propice, cu „toleranță zero” față de orice formă de violență, și că dispun de mecanisme eficiente pregătite să reacționeze încă de la primele semne de ostilitate. Politicile și procedurile de combatere a comportamentelor agresive ar trebui să includă în mod specific și copiii cu handicap.

Statele membre ar trebui să se asigure că toți profesorii, personalul auxiliar și ceilalți specialiști în domeniul educației dispun de competențele și de instrumentele necesare pentru a identifica și a reacționa la cazurile de violență împotriva copiilor cu handicap din instituțiile de învățământ. Autoritățile din domeniul educației ar putea analiza posibilitatea introducerii tematicii drepturilor copilului, cu un accent deosebit asupra copiilor cu handicap, în programele de formare a cadrelor didactice. Ele ar trebui, de asemenea, să remedieze lipsa sau deficitul de instruire corespunzătoare în domeniul recunoașterii violenței și al intervenției timpurii.

Mecanismele naționale de apărare a drepturilor omului, inclusiv organismele de promovare a egalității, instituțiile naționale pentru apărarea drepturilor omului și mediatorii pentru copii, ar trebui să aibă mandatul și resursele necesare și să fie încurajate să monitorizeze și să sensibilizeze populația cu privire la drepturile copiilor cu handicap în contextul educației, precum și să cerceteze și să monitorizeze cazurile de violență, de refuz al accesului la școlile clasice și de comportament agresiv împotriva copiilor cu handicap.

Organizațiile care reprezintă copiii și persoanele cu handicap de toate vârstele ar trebui încurajate să sprijine acești copii și familiile acestora în vederea integrării lor în sistemul de învățământ, precum și să elaboreze și să desfășoare campanii educative în școli, la care să participe autoreprezentanți și persoane considerate drept modele. Eficacitatea acestor acțiuni ar fi sporită prin cooptarea autorităților școlare, care ar putea furniza informații și date cu privire la nevoile specifice de sprijin ale copiilor cu diferite forme și grade de handicap.

Intensificarea eforturilor de dezinstituționalizare și consolidarea monitorizării instituțiilor

Nu există date de încredere cu privire la numărul exact de copii care trăiesc în diferite centre instituționale, însă potrivit estimărilor, în Uniunea Europeană trăiesc în centre rezidențiale în jur de 150 000 de copii. În ultimii ani, statele membre au făcut progrese pe calea tranziției treptate de la sistemele de îngrijire instituționalizată la îngrijirea în sânul familiei. Cu toate acestea, instituționalizarea copiilor cu handicap continuă să reprezinte un motiv de îngrijorare, așa cum în mod repetat au subliniat Comitetul CDC și Comitetul pentru CDPH. Instituționalizarea mărește probabilitatea ca un copil să devină victimă a neglijării și a violenței psihice, fizice sau sexuale; unii respondenți consideră că însăși instituționalizarea reprezintă o formă de violență. În plus, verificarea personalului din instituțiile de îngrijire rezidențială din statele membre nu vizează întotdeauna toate categoriile de specialiști, iar legea nu stabilește frecvența controalelor. Respondenții au fost de părere că violența și neglijarea pot fi ascunse cu ușurință în instituții. Ei au criticat mecanismele de monitorizare pentru lipsa de rigurozitate, menționând că, de multe ori, inspecțiile efectuate la instituții nu sunt sistematice și sunt mai mult reactive decât preventive – de exemplu, au loc numai după ce mass-media semnalează abuzuri sau decese din aceste instituții. Unii respondenți au susținut, de asemenea, că anumite organisme de monitorizare nu dispun de competența sau de independența necesară.

Printre alte dificultăți evidențiate de respondenți se numără condițiile problematice de muncă ale personalului, care duc la epuizare, și formarea necorespunzătoare, sporadică și de multe ori neobligatorie.

Pachetul legislativ privind fondurile structurale și de investiții europene (fondurile ESI) pentru perioada 2014-2020 a adus schimbări importante, care dau întâietate dezinstituționalizării și respectării Convenției CDPH. Criteriile referitoare la promovarea incluziunii sociale și la combaterea sărăciei și a discriminării – așa-numitele „condiționalități ex-ante” pe care statele membre trebuie să le îndeplinească pentru a beneficia de fonduri ESI – sunt deosebit de importante și conțin „măsuri pentru trecerea de la îngrijirea instituționalizată la cea comunitară” (a se vedea secțiunile 3.2 și 3.3 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ar trebui să ia în considerare interdicerea plasării copiilor – în special a celor mai mici de trei ani – în instituții, indiferent de tipul sau severitatea deficienței de care suferă, principiu aprobat și de Ghidul ONU pentru îngrijirea alternativă a copiilor. Statele membre ar trebui să aloce resurse pentru dezinstituționalizarea promptă a copiilor cu handicap și pentru includerea lor deplină în comunitate. În acest sens, ele ar trebui să utilizeze fondurile structurale și de investiții ale UE pentru a ajuta atât copiii cu handicap, cât și familiile lor să facă tranziția de la îngrijirea instituționalizată la cea în sânul familiei.

Statele membre ar trebui să consolideze monitorizarea și inspectarea instituțiilor și a altor centre rezidențiale închise pentru a combate neglijarea copiilor, relele tratamente și alte forme de violență. Acest lucru este deosebit de important având în vedere că procesul de dezinstituționalizare este în curs de desfășurare (parțial finanțat din fondurile structurale și de investiții ale UE). Monitorizarea ar trebui să fie independentă, să i se aloce resurse suficiente și să presupună inspecții periodice și inopinate.

Realizarea unor instrumente specifice, alocarea resurselor corespunzătoare și îmbunătățirea capacității în domeniul resurselor umane

Potrivit studiului, cadrul juridic și cel al politicilor existente la nivel național vor putea să combată problema violenței împotriva copiilor cu handicap numai dacă se prevăd resurse adecvate pentru transpunerea lor în practică. Respondenții identifică mai multe obstacole în calea combaterii efective a violenței împotriva copiilor cu handicap, printre care personalul neinstruit și cu prea multe sarcini, starea de epuizare, lipsa de resurse și condițiile de muncă problematice.

Respondenții sugerează că, pe lângă profesioniștii „specializați” care interacționează zilnic cu copiii cu handicap, ar trebui ca și cei care furnizează servicii generale – cum ar fi medicii, asistentele medicale și profesorii – să fie instruiți cu privire la drepturile copiilor cu handicap și la metodele de comunicare accesibile, precum și cu privire la mijloacele și procedurile de identificare, de răspuns și de denunțare a violenței împotriva lor.

Respondenții consideră că lipsa instrumentelor și a orientărilor practice constituie un obstacol major în calea punerii în aplicare a legilor și a politicilor. Acestea ar trebui să se adreseze unor specialiști diferiți și să evidențieze în mod clar modul de prevenire și de reacție la violență.

Uniunea Europeană a creat regimuri de finanțare – cum ar fi programul Drepturi, egalitate și cetățenie 2014-2020, care a înlocuit programul Daphne în 2013 – pentru a sprijini activitățile de cercetare, formare, elaborare de orientări și schimb de bune practici, inclusiv în domeniul combaterii violenței împotriva copiilor. Respondenții recunosc impactul pozitiv al acestor regimuri de finanțare la nivel național (a se vedea secțiunile 2.3, 4.4 și 4.6 din raportul integral).

Opiniile FRA

Statele membre ale UE ar trebui să faciliteze aplicarea efectivă a legilor și a politicilor existente cu privire la prevenirea violenței împotriva copiilor cu handicap prin elaborarea de ghiduri practice, protocoale și cursuri care să ajute specialiștii să recunoască violența împotriva copiilor cu handicap, să sprijine în mod corespunzător victimele și familiile lor și să se asigure că făptuitorii sunt aduși în fața justiției. Aceste instrumente ar trebui să fie realizate împreună cu organizațiile care reprezintă copiii și adulții cu handicap și familiile lor și să beneficieze de resursele umane și financiare necesare punerii lor în aplicare.

Statele membre ar trebui să revizuiască calificările necesare și condițiile de muncă ale specialiștilor care lucrează cu copii cu handicap pentru a se asigura că au competențele necesare și timpul necesar pentru a preveni violența împotriva copiilor și a reacționa la aceasta.

Statele membre ar trebui să furnizeze instruire obligatorie pentru specialiștii care ar putea lucra cu copii cu handicap. Instruirea ar trebui să aibă la bază o evaluare sistematică a nevoilor și să cuprindă cadrul juridic și cel al politicilor, gestionarea stresului, recunoașterea și denunțarea violenței. De asemenea, ar trebui să includă un mod accesibil de comunicare cu copiii, inclusiv cu cei care prezintă deficiențe auditive, cognitive, de vorbire, intelectuale sau psihosociale. Ar trebui să fie vizați diferiți specialiști, printre care profesori și alți specialiști din învățământ, medici, asistente medicale și alți specialiști din domeniul asistenței medicale, furnizori de servicii generale și specializate pentru copii și lucrători din domeniul îngrijirii.

Ar trebui elaborate ghiduri și seturi de instrumente care să le ofere practicienilor care lucrează cu copii cu handicap, precum și celor care oferă servicii generale – de exemplu, specialiștilor din domeniul sănătății și al învățământului –, orientări clare cu privire la responsabilitățile lor și la măsurile de prevenire, procedurile de sesizare și pașii de urmat atunci când există suspiciunea de violență.

Pentru a obține rezultate durabile și tangibile în ceea ce privește incluziunea socială, statele membre ar trebui să utilizeze fondurile UE disponibile – cum ar fi fondurile ESI și programul Drepturi, egalitate și cetățenie – pentru a realiza servicii comunitare pentru copii și familiile lor și pentru a sensibiliza opinia publică.

Comisia Europeană ar trebui să asigure punerea în aplicare a Observațiilor finale ale Comitetului pentru CDPH cu privire la utilizarea fondurilor structurale și de investiții europene. În acestea se recomandă ca Uniunea Europeană să consolideze monitorizarea utilizării fondurilor ESI pentru a se asigura că acestea sunt utilizate strict pentru realizarea de servicii de sprijinire a persoanelor cu handicap în comunitățile locale, și nu pentru reamenajarea sau extinderea instituțiilor, precum și ca Uniunea Europeană să suspende, să retragă și să recupereze plățile în cazul în care este încălcată obligația de a respecta drepturile fundamentale.

Colectarea datelor

Cercetarea FRA arată un grad crescut de conștientizare cu privire la violența împotriva copiilor cu handicap și la obligațiile legale consacrate în CDC și CDPH, dar încă nu există date de încredere cu privire la situația din UE. Respondenții consideră că lipsa de informații cu privire la amploarea, formele și caracteristicile violenței împotriva copiilor cu handicap împiedică elaborarea de politici și programe specifice. Fără date corespunzătoare, prestatorii de servicii nu sunt conștienți de nevoile copiilor cu handicap, aceștia riscând să fie trecuți cu vederea ca urmare a inaccesibilității și a lipsei de reacție a serviciilor.

Studiul mai arată și faptul că unele țări culeg date cu privire la violența împotriva persoanelor cu handicap, dar nu le filtrează după vârstă, în timp ce altele culeg date cu privire la violența împotriva copiilor în general, dar nu culeg informații despre handicapurile copiilor. Acest lucru este valabil atât în cazul surselor guvernamentale oficiale, cât și în cel al informațiilor colectate de societatea civilă.

Respondenții au subliniat că, acolo unde sunt disponibile date și cercetări cu privire la situația copiilor cu handicap, ar trebui depuse eforturi pentru diseminarea rezultatelor la scară largă, în rândul tuturor

actorilor implicați, pentru a declanșa reforme bazate pe dovezi și măsuri specifice (a se vedea secțiunile 2.4 și 4.2 din raportul integral).

Opiniile FRA

În conformitate cu obligațiile care le revin în temeiul dreptului internațional, UE și statele membre ar trebui să culeagă date defalcate din statistici și cercetări, pentru a putea să formuleze și să aplice politici de prevenire și combatere a violenței împotriva copiilor cu handicap. Statele membre care culeg deja date cu privire la violența împotriva copiilor ar trebui să se asigure că aceste date sunt defalcate în mod corespunzător și prezentate în formate accesibile. Datele ar trebui să conțină cel puțin informații cu privire la cazurile semnalate de violență împotriva copiilor cu handicap, precum și cu privire la anchete, urmăriri penale și serviciile de protecție furnizate. Datele ar trebui să indice tipul violenței, inclusiv dacă este motivată de discriminare sau de prejudecăți, făptuitorul, tipul deficienței, inclusiv dacă este vorba despre un handicap multiplu sau sever, și alte caracteristici ale victimelor, cum ar fi sexul, condiția de migrant și mediul socioeconomic, pentru a descoperi tipare și informații despre subgrupele de copii cu handicap.

Statele membre ar trebui, de asemenea, să culeagă și să publice date defalcate cu privire la funcționarea liniilor telefonice de urgență pentru situații de criză, a liniilor de asistență pentru copii și a serviciilor de sprijinire a victimelor.

Statele membre ar putea avea în vedere constituirea unei baze de date care să enumere diferitele forme de sprijin disponibile prin serviciile publice și organizațiile societății civile, inclusiv organizațiile persoanelor cu handicap și cele de sprijinire a victimelor. Această bază de date ar putea constitui și o cale de acces la instrumentele existente, de exemplu la materialele de formare sau de sensibilizare.

Statele membre ar putea lua în considerare și elaborarea, cu sprijinul FRA, a unor indicatori privind drepturile fundamentale care să poată ajuta la monitorizarea și evaluarea punerii în aplicare a politicilor și măsurilor care vizează violența împotriva copiilor cu handicap.

Copiii cu handicap se confruntă cu obstacole semnificative în calea beneficiilor de drepturile lor fundamentale. Adesea sunt excluși din societate și uneori trăiesc în centre aflate departe de familiile lor. De asemenea, sunt privați de servicii de bază, cum ar fi asistența medicală și educația, și sunt afectați de stigmatizare și de discriminare, precum și de violență sexuală, fizică și psihologică. Atât dreptul național, cât și cel european și internațional recunosc dreptul la protecție împotriva oricărei forme de violență. Dar deși sunt disponibile măsuri de protecție, fetele și băieții cu handicap sunt mai predispuși decât ceilalți copii să fie victime ale violenței, abuzurilor sexuale sau comportamentelor agresive la școală, acasă sau în instituțiile de pe teritoriul Uniunii Europene; de asemenea, se confruntă adesea cu forme de violență legate de handicapul lor.

Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene a analizat problema importantă – dar insuficient raportată – a violenței împotriva copiilor cu handicap, realizând cercetări documentare și interviuri cu părțile interesate aflate în cunoștință de cauză. Raportul de față prezintă rezultatele acestei cercetări, descriind pe scurt standardele europene și internaționale relevante și analizând legislațiile și politicile naționale care vizează violența împotriva copiilor cu handicap. Raportul studiază, de asemenea, amploarea și diferitele cauze, contexte și forme ale acestui tip de violență și prezintă măsurile și inițiativele de prevenire a acesteia.

Informații suplimentare:

Pentru raportul complet al FRA – *Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU* (Violența împotriva copiilor cu handicap: legislație, politici și programe în Uniunea Europeană), a se vedea <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/violence-children-disabilities-eu>

A se vedea și celelalte publicații ale FRA din acest domeniu:

- FRA (2015), Publicație tematică, *Equal protection for all victims of hate crime – The case of people with disabilities* (Protecție egală pentru toate victimele infracțiunilor motivate de ură – cazul persoanelor cu handicap), Viena, FRA, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-focus-03-hate-crime-disability_en_o.pdf (disponibilă în limba engleză)
- FRA (2015), *Justiția în interesul copilului – perspectivele și experiențele specialiștilor Rezumat*, Luxembourg, Oficiul pentru Publicații, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens> (disponibil în limbile UE)
- FRA (2015), *Mapping of child protection systems* (Cartografierea sistemelor de protecție a copilului) (online), <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection> (în limbile engleză, franceză și germană)

La adresa <http://fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities> este disponibilă o prezentare generală a activităților FRA cu privire la persoanele cu handicap, iar la adresa <http://fra.europa.eu/en/theme/rights-child> se găsește o prezentare a activităților FRA în domeniul drepturilor copilului.

Oficiul pentru Publicații

© Agenția pentru Drepturi Fundamentale
a Uniunii Europene, 2015
Fotografii: © Shutterstock

FRA – AGENȚIA PENTRU DREPTURI FUNDAMENTALE A UNIUNII EUROPENE

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viena – Austria
tel. +43 158030-0 – fax +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency

Print: ISBN 978-92-9491-247-3, doi:10.2811/695772
PDF: ISBN 978-92-9491-240-4, doi:10.2811/67112